

יונה פרק ג

ספר יונה אחד מספרי תרי עשר הנביאים, המתמודד עם שליחותו של הנביא ועם השאלה האם נביא יכול להתנגד לשליחות. בספר מתוארת תשובתם של יושבי נינוה, עיר הבירה האשורית, ואנו קוראים בו בתפילת מנחה של יום הכיפורים, ללימוד ספר יונה יוקדשו חמשה שיעורים. לפרק ג יוקדש שיעור אחד.

שאלות מכוונות למידה:

- האם החזרה לנקודת הפתיחה מלמדת שהפעם משלים יונה עם השליחות ומזדהה איתה?
- מהו אופיה של החזרה בתשובה של אנשי נינוה?
- מדוע ספר יונה לא מסתיים בפרק ג? הרי לכאורה הושגה מטרת הספר: יונה גורם לאנשי נינוה לחזור בתשובה.

2.....השליחות (השוואה בין פרק ג לפרק א).

3.....החזרה בתשובה של אנשי נינוה.

5.....אנשי נינוה לעומת מלחי האוניה.

6.....הקשר רחב [רשות].

7.....הקשר אישי [רשות].

השליחות (השוואה בין פרק ג לפרק א)

פרק ג לעומת פרק א: החזרה לנקודת הפתיחה

יונה פרק א	יונה פרק ג
(א) וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יוֹנָה בֶן אֲמֹתַי לֵאמֹר:	(א) וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יוֹנָה שְׁנִית לְאֹמֶר:
(ב) קוּם לֵךְ אֶל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקִרָא עָלֶיהָ כִּי עָלְתָה רָעָתָם לִפְנֵי:	(ב) קוּם לֵךְ אֶל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקִרָא עָלֶיהָ וְקִרָא אֵלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אֲנִכִּי דֹבֵר אֵלֶיךָ:
(ג) וַיָּקָם יוֹנָה לְבָרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלְּפָנֵי ה' וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֶנְיָה בָּאָה תַרְשִׁישַׁם וַיִּתֵּן שָׂכָרָה וַיֵּרֶד בָּהּ לְבֹאָה עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלְּפָנֵי ה':	(ג) וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל נִינְוָה כְּדָבַר ה' וַיִּנְוָה הִיטָה עִיר גְּדוֹלָה לְאֱלֹהִים מִהֶלֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים:

וַיִּחַל יוֹנָה לְבֹאָה בְּעִיר מֶהֱלֵךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר עוֹד אֲרָבָעִים יוֹם וַיִּנְוָה נֶהְפָּכָת:

הפעם, אין יונה קם לברוח, אלא הוא קם ללכת, בדיוק כפי שנצטווה. במקום לברוח מלפני ה', הולך יונה כדבר ה'.

הפעם, משמיט ה' את סיבת שליחת יונה ("כי עלתה רעתם לפני") אבל מפרט מה יונה חייב לומר. כנראה שאין סיבה לחזור על הטעם – הטעם לא השתנה, לעומת זאת מודגש שזהו דבר ה' וכיוון שיונה מקיים את צו ה' אנו שומעים גם מהי הקריאה שהצטווה לקרוא בנינוה. על פניו נראה שיונה מקבל על עצמו את השליחות ומזדהה איתה. אולם, נראה שיונה מבצע את השליחות בצורה המינימליסטית ביותר. אין אנו יודעים מה היתה הקריאה שביקש ה' לשים בפי יונה. אבל ההצהרה של יונה היא מצומצמת, ללא פירוט וללא הסבר (בסך הכל חמש מילים). נינוה נהפכת: רוצה לומר כמהפכת סדום ועמורה כי מעשיה היו כמעשיהם (רד"ק). האם ממקום כה נורא של מעשים יש תשובה?

העמקה:

מה משכנע את אנשי נינוה לשמוע בקולו של יונה? **הראב"ע** מביא פירוש הקושר בין הפרק הראשון והפרק השלישי של ספר יונה: **'אמר רבי ישועה כי הלכו אנשי הספינה אל נינוה והגידו דבר יונה על כן האמינו'**. כלומר, בריחתו של יונה רק חזקה את מעמדו כנביא והובילה בדיעבד לאמונה גדולה יותר של תושבי נינוה בקריאתו (כל מעשיו של יונה מובילים את האנשים הסובבים אותו לתשובה).

החזרה בתשובה של אנשי נינוה

אופיה של החזרה בתשובה של אנשי נינוה

ה וַיֹּאמְרוּ אֲנָשֵׁי נִינְוָה בְּאֱלֹהִים וַיִּקְרְאוּ צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שָׂקִים מִגְדּוֹלָם וְעַד קִטְנָם: ו וַיַּעַן הַדָּבָר אֶל מֶלֶךְ נִינְוָה וַיִּקֶם מִכְסָּאוֹ וַיַּעֲבֹר אֶדְרֵתוֹ מֵעָלָיו וַיִּכַּס שָׁק וַיֵּשֶׁב עַל הָאֹפֶר: ז וַיִּזְעַק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוָה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וַיִּגְדְּלוּ לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבֶּקֶר וְהָחָזָן אֵל יִטְעֲמוּ מֵאוֹמָה אֵל יִרְעוּ וַיָּמִים אֵל יִשְׁתּוּ: ח וַיִּתְכַּסּוּ שָׂקִים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרְאוּ אֶל אֱלֹהִים בְּחִזְקָה וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הִרְעָה וּמִן הַחֲמֵס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם: ט מִי יֵדַע יָשׁוּב וְנָחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מִחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֶאֱבַד:

תיאור תשובתם של מלך נינוה ואנשי העיר מפורט מאד: כולל ילדים ובהמות, וגיוס של העם באופן מלא וקריאה חזקה אל ה'.

ניכר כאן כוחו של המלך לגרום לעם לחזור בתשובה.

מחד, המהירות והיסודיות של החזרה בתשובה, הן מבחינת קשת המשתתפים והן מבחינת זמן התגובה, יכולות ללמד שיש כאן פעולה אמיתית והכרה בצורך לשנות התנהגות. מאידך, דווקא הזריזות וההגזמה (גם הבהמות צמות) יכולות ללמד שיש כאן תשובה שיטחית ואפילו נלעגת.

לתלמידי 5 יח"ל

גם חז"ל התלבטו בשאלת הערכת תשובתם של אנשי נינוה:

משנה מסכת תענית פרק ב משנה א

סדר תעניות כיצד מוציאים את התיבה לרחובה של עיר ונותנים אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נותן בראשו. הזקן שבהן אומר לפניו דברי כבושין אחינו לא נאמר באנשי נינוה ויורא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא ויורא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה'.

מאי מן החמס אשר בכפיהם? אמר שמואל אפילו גזל מריש (קורה של עץ) ובנאו בבירה (במגדל) מקעקע כל הבירה ומחזיר מריש לבעליו. (גמרא תענית טז)

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ב דף סה טור ב /ה"א

אמר רבי שמעון בן לקיש: תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה [השתמשו בתכסיסי רמאות ובמניפולציות רגשיות ע"י שימוש בבעלי החיים הסובלים]
'וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם' (פסוק ח) - אמר רבי יוחנן מה שהיה בכף ידיהם החזירו, מה שהיה בשידה, תיבה (נסתר מן העין) לא החזירו.

לפי המשנה והגמרא במסכת תענית תשובתם של אנשי נינוה היא מופת לכל הדורות, ולכן מזכירים אותו בתעניות ציבור בכדי לעורר את הציבור לתשובה אמיתית, ומאידך, האמוראים בתלמוד הירושלמי מבקרים את תשובתם של אנשי נינוה.

הקב"ה מקבל את תשובתם:

(י) וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדֶּרֶכָם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה:

קבלת התשובה יכולה להעיד שתשובת אנשי נינוה כנה ועמוקה. מאידך, אולי דווקא המתואר בפרק ג מלמד אותנו שגם תשובה חלקית או שיטחית מתקבלת. הקב"ה לא דורש ממנו שלמות, אלא מצפה שנתחיל תהליך שיביא להתקדמות ולשיפור במעשינו.

המילה המנחה 'קרא' ומשמעותה:

השימוש בשורש ק.ר.א. – ה' מצווה את יונה לקרוא, ויונה קורא. כתוצאה מכך המלך מצווה את עמו לקרוא לאלוהים בחזקה. מעשה טוב מוביל למעשים טובים נוספים. בפרק א יונה לא קרא לה' להציל את האוניה, והתוצאה היתה שהמלחים נאלצו לבצע פעולה שסתרה את מצפונם.

מידה כנגד מידה:

אנשי נינוה שבו מדרכם הרעה, ולכן מבטל ה' את הרעה שחשב להביא עליהם.

אנשי נינוה לעומת מלחי האוניה

אנשים במצוקה-באניה	אנשים במצוקה-בנינוה
ויקראו המלכים ויזעקו איש אל אלהיו	ויזעק ויאמר בנינוה מטעם המלך וגדליו
ויקרב אליו רב החבל ויאמר לו... קום קרא...	ויגע הדבר אל מלך נינוה ויקם מכסאו
אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד	מי יודע ישוב ונחם האלהים... ולא נאבד
ויקראו אל ה'... אל נא נאבדה בנפש	ויקראו אל אלהים בחזקה
ויקראו האנשים וראו גדולה את ה':	ויאמינו אנשי נינוה באלהים:

במה תגובת אנשי האוניה דומה לתגובת אנשי נינוה:

למרות השוני בין אנשי האניה שלא חטאו ואנשי נינוה שהתחייבו בכליה על חטאיהם הרבים, קיים דמיון בין אנשי נינוה לאנשי האניה.

בשני המקרים מדובר בגויים רחוקים מאוד מה', שבשעת סכנה לחייהם מתקרבים אליו בכל ליבם, והתקרבותם לה' מובילה להצלתם. בראש כל חבורה כזו עומד מנהיג הפועל נמרצות על מנת לדאוג לאנשיו, רב החובל ומקבילו מלך נינוה. בשני המקרים ההתקרבות לה' מגיעה בזכות נוכחותו ודבריו של הנביא.

הערה למורה: יש לשים לב כאשר מביאים השוואות לכיתה, יש לדון על משמעות העולה מן ההשוואה, ולא רק על פרטיה. לדוגמה במקרה זה תגובת הנכרים בשני המקרים היא תשובה. התופעה שיגויים קרובי תשובה הם' (רש"י, יונה א, ג). ויתכן ונמצאת בבסיס בקשתו של יונה לכבוש את נבואתו. כל מורה יכול על פי ההסבר שנתן לתלמידיו בנוגע לכבישת נבואתו של יונה, להסיק מסקנה בנוגע להשוואה.

העמקה:

דברי מלך נינוה מזכירים את דברי ירמיהו הנביא:

ירמיהו פרק כו, פסוק ג: "אולי ישמעו וישבו איש מדרך הרעה ויחזקו את הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם מפני רע מעלליהם".

אלא ששם עם ישראל לא שמע בקול ה' וכאן תושבי נינוה חוזרים בתשובה. הדימיון בנבואות יכול להסביר את מצוקתו של יונה שקריאתו נענית על ידי נכרים (ואילו קריאת הנביאים לעם ישראל לא נענית).

הקשר רחב [רשות]

חטאי נינוה לעומת חטאי דור המבול ואנשי סדום

הביטוי "החמס אשר בכפיהם" – מזכיר את דור המבול – "כי מלאה הארץ חמס" – שם נענשו וכל היקום נמחה, אדם ובהמה – כאן ה' אינו מעוניין להביא עליהם מבול ומאפשר להם לשוב. "עוד ארבעים יום נינוה נהפכת" – מזכיר את עונשה של סדום – מהפכה.

- נינוה היא אם כן עיר מושחתת מאוד, אפשר להבין את הסתייגותו של יונה, האם פושעים יכולים תוך ארבעים יום לשנות את דרכם?
 - יונה שלא כאברהם בסדום אינו מבקש להציל את נינוה, האם הוא חולק על דרכו של ראשון הנביאים אברהם אבינו, שהתפלל גם על המושחתים שבגויים?
- מאידך, אנשי נינוה, שלא כחתני לוט בסדום, שלא האמינו ולעגו לעונש האלוקי – מאמינים לנביא ושבים בתשובה. וכמו כן הדגש בפרק הוא על כך שכולם שבים מקטנם ועד למלכם – הפוך מסדום שבה מגדול ועד קטן כולם חטאו. סדום נבחנה ונמצאה כולה חוטאת ונינוה נבחנה ונמצאה מאמינה.

הקשר אישי [רשות]

הקשר אישי

האם אדם יכול לברוח מהשליחות שייעד לו הקב"ה?
(להרחבה: הרב סוליביצ'יק- במאמרו "האדם נברא שליח" בספר "ימי זכרון").